

LA FOTOGRAFIA A IL·LUSTRACIÓ CATALANA

Rafael Torrella

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona - Arxiu Fotogràfic

La fotografia té en les revistes d'època un material molt valuós pel que fa a l'estudi de la seva història i evolució. A través de les revistes podem anar observant l'aparició i desenvolupament de determinats estils fotogràfics, a més d'anar coneixent els fotògrafs que més treballaren per a les publicacions en cada moment.

Si diferenciem entre les revistes d'època aquelles que poden ser usades en l'estudi de la història de la fotografia, haurem d'entreure les que estaven explícitament dedicades a aquesta matèria i les que usaran la capacitat demostrativa de la imatge instantània per a completar informacions. Entre les del primer grup trobarem a Catalunya durant el segle XIX revistes com *La Fotografia* (apareix el 1886), *Revista Fotográfica* (1891), *La Fotografia Práctica* (1893), i a principis de segle XX revistes com *Lux* (1915). La informació d'aquestes publicacions és d'un interès immediat per a recollir notícies sobre les tècniques del moment, els concursos, la tasca d'alguns fotògrafs, consells pràctics i debats entorn qüestions de treball en el camp fotogràfic. L'aparició d'imatges és bastant escassa, i normalment impresa de forma separada del text. La reduïda tirada d'aquestes publicacions adreçades als professionals i afeccionats de l'època fa que el coneixement que en tenim avui dia sigui limitat, i no s'hagi estudiat seriosament la influència i la importància que van tenir en el desenvolupament del fet fotogràfic a casa nostra.

Pel que fa a l'altre grup de publicacions, i també en el període que abraça el tombant de segle XX, ens haurem de referir a les revistes il·lustrades que copiaren el nom i l'estructura de *L' Illustration* francesa. Articles culturals d'actualitat, textos d'escriptors del moment i imatges generalment d'obres d'art o de qüestions científiques, normalment fetes en gravat (malgrat que sovint porten el complement del peu que indica que són *tretes directament de la fotografia*) configuren aquesta nova forma d'oferir informació al públic culte de la societat de forma setmanal o quinzenal.

Els precedents de l'aplicació de la fotografia a les revistes esmentades, com sovint s'ha recordat, són les fotografies que Heribert Mariezcurrena va obtenir dels terratrèmols d'Andalusia el gener de 1885 i que apareixen publicats a *La Ilustración. Revista Hispano-Americana* durant el mes de febrer. Era el primer reportatge que es publicava, i atorgava a la fotografia la categoria d'objectivitat tan recurrent en aquella època. La direcció de la revista justifica l'aparició del reportatge tot dient *nos apresuramos a enviar allá a uno de los más conocidos fotógrafos (...) con el objeto de que sacara, para La Ilustración, todas las vistas más interesantes y que pudieran dar cabal idea de lo sucedido. (...) Bien hubiéramos podido, como otros muchos, inventar escenas e imaginar desastres, dándolos como copia del natural; pero la seriedad de nuestra publicación nos ha hecho esperar antes de recurrir a tales medios. (...) Los grabados (están) obtenidos por medio de la fotografía, único procedimiento que puede dar exacto conocimiento (...)* (La Ilustración. 1 febrer de 1885). És evident que amb aquesta notícia i imatges es posa un important graó en la posterior voluntat d'incorporar il·lustracions a les publicacions, com és la consideració de que la camera no menteix sinó que certifica. Les dificultats tècniques de traducció ràpida de les fotografies a les pàgines impreses frena en aquells anys l'aportació en massa d'aquest tipus d'imatges, però els nous descobriments de tècniques d'arts gràfiques farà possible que en el tombant de segle comencin a aparèixer revistes on el pes de la fotografia com a element il·lustratiu sigui gran.

D'entre aquestes publicacions trobarem un dels exponents més clars en la revista *Il·lustració Catalana*, que s'inicia l'any 1903 en una segona època, i des del primer número

aporta informació fotogràfica. Ja des del Prospecte editat en el número 1 anuncia la intenció: *Anem a fer una Il·lustració Catalana que ho sia de debó. (...) Ho serà per sos gravats, que reproduhiran les obres dels nostres artistes y dels nostres industrials, los nostres monuments y la nostra naturalesa, la nostra gent y les nostres costums, los nostres fets y les nostres festes, les reliquies del nostre art antich y totes les nostres manifestacions del modern.* (Il·lustració Catalana, núm. 1, Prospecte, 1903).

Evidentment, per a reproduir totes aquestes temàtiques no n'hi havia prou amb les reproduccions artístiques, sinó que havien de proveir-se d'imatges fotogràfiques. Amb la necessitat de cobrir aquestes informacions i apostar pel desenvolupament de la tècnica fotogràfica, la revista planteja des del primer número un concurs fotogràfic destinat a il·lustrar els aspectes esmentats. Així, el propi Prospecte anuncia el primer concurs concedint premis a tres especialitats: millor fotografia de paisatge de Catalunya en primavera, millor fotografia d'un monument d'art català i millor fotografia *que retrati una testa de criatura*, tot explicant que *bastarà enviar bones positives sobre qualsevol dels papers coneguts. Los negatius poden ser de qualsevol mida, mentres que les probes, directes o ampliades, no baxin de 9x12* (sic).

Durant el mes de juny i juliol es publiquen les fotografies guanyadores, i el 21 de juny, en el tercer número, s'anuncia el segon concurs amb les temàtiques de paisatge català, escena de treball de camp i tipus popular. El 27 de setembre anuncia el tercer concurs amb les temàtiques de marines de Catalunya, treballs de la nostra indústria i jocs de nois i noies, tot recordant que el tema de tipus populars va quedar desert. Al costat de les fotografies de concurs es publiquen 166 fotografies d'art, 52 retrats i 8 d'excursionistes, que juntament amb les fotoperiodístiques fan un volum total de 503 fotografies en el primer mig any d'existència, quantitat força voluminosa

Si més no, la característica de les fotografies publicades en els primers anys (1903-1906) és la seva proximitat a l'artisticitat, ja sigui des de la mateixa captació d'obres d'art com des del plantejament artístic de la composició (les de concurs amb la intenció evident de guanyar-lo) en el cas de les fotografies de llocs o fets. Es podria dir que l'ànima del fotoperiodista encara no ha entrat de manera clara en les imatges publicades a la *Il·lustració*.

Per aquelles mateixes dates, a revistes com *L'Esquella de la Torratxa* si que es publiquen fotografies de caire periodístic, cosa que demostra que la necessitat creixent d'aportar informació gràfica dels fets comença a ser una demanda social important. En el cas que ens ocupa és a partir de finals de 1906 que el pes de les fotografies dites periodístiques comença a ser important, en detriment de la fotografia d'obra d'art i del retrat, i ja aquell any 1903 la tipologia fotoperiodística significa el 48 % de les fotografies publicades a la *Il·lustració*, mentre les d'obres d'art és el 12,4 % i els retrats són el 9 %.

Un altre element important d'informació que aporten les revistes d'època és l'autoria de les imatges fotogràfiques que hi apareixen publicades. En els primers anys de les fotografies en premsa setmanal era el més normal del món escriure a sota de la imatge el nom del fotògraf, pràctica que, curiosament, es va anar perdent durant els anys 20 i 30 fins a fer impossible usar les revistes per a aquestes tasques. En el cas de la *Il·lustració Catalana* un percentatge molt alt de fotografies apareixen amb el nom de l'autor, la qual cosa ens permet obtenir un ventall ampli dels fotògrafs que hi col·laboraren i observar com, dins d'especialitats, van apareixent les noves generacions. Durant aquesta època es consolidarà també la figura del *corresponsal*, el fotògraf que viu a un lloc i envia la informació gràfica referent a aquell indret evitant així els desplaçaments que alentirien el cobriment de la informació. Ensenms, els corresponents ajuden a l'establiment de fotògrafs a les petites poblacions. Durant els anys de publicació de la *Il·lustració Catalana*, i de la seva germana petita *Feminal* (revista que apareix el 1907 dedicada al món de la dona de la societat contemporània) hi ha un volum aproximat de 450 fotògrafs diferents que envien imatges per a la seva publicació, alguns només amb una o

dues fotografies i d'altres, com Frederic Ballell Maymí, amb més de 2.500 imatges publicades. Altres fotògrafs amb un important volum d'imatges són Josep Maria Sagarra i Adolf Mas, aquest amb gran quantitat de fotografies relacionades amb la reproducció d'obres d'art.

Es podrien classificar les especialitats fotogràfiques presents en la revista de manera que mostrarien també les diverses especialitats fotogràfiques que es contemplaven en la societat, i ens trobariem amb retratistes, fotògrafs de camp (de monuments, obres d'art, ...), fotògrafs artistes (de concursos), fotògrafs excursionistes i fotoperiodistes.

En el primer grup hi trobem representats els principals retratistes d'aquella societat, ja en un moment en què la professió comença a ampliar-se molt per la facilitat d'obtenció de productes fotogràfics. Continuen els principals fotògrafs del segle XIX com Audouard, Esplugas, J.E.Puig o Napoleón, i n'apareixen de nous que aniran consolidant la seva obra al llarg dels anys: Matarrodona, Amadeu, Amer, Mariné, Renom, Banús. Es fa evident també un canvi en la concepció del retrat, i s'abandonen progressivament els decorats i accessoris típics dels retratistes per donar lloc a composicions més lliures, principalment en els dos darrers citats. Cal notar l'aportació d'Ignasi de Nadal amb les seves imatges de casaments, i que podria ser considerat com un clar precursor dels fotògrafs de noces actuals. Les seves fotografies, sempre de petit format per a tenir més agilitat amb la càmera, acostumen a mostrar l'aspecte més festiu de la sortida de l'església, en contraposició a les més o menys estàtiques poses dels nuvis a l'estudi dels altres fotògrafs.

Englobariem dins l'apartat de fotògrafs de camp aquells que es dediquen en gran manera a la plasmació d'obres estàtiques. La tasca de fotografiar monuments antics i moderns queda reflectida en les imatges estàtiques que emfasitzen l'objecte, sense interferències visuals d'actes en l'entorn. La divulgació d'aquestes imatges de llocs de la terra entra dins el concepte de coneixement de la pàtria tant proper a la filosofia nacional de la revista. La reproducció d'obres d'art és també un capítol important pel volum d'imatges publicades, malgrat que a mesura que avança la publicació en el temps va deixant de tenir protagonisme. El principal fotògraf dedicat a aquesta activitat és Adolf Mas, que generà un arxiu que va esdevenir un dels primers en existir, i que encara ara és molt consultat pels estudiosos de la història de l'art. Cap a l'any 1913 apareix en la publicació Francesc Serra Dimas, que prendrà el testimoni com a fotògraf d'obres d'art, i publicarà un important volum d'imatges en aquesta i altres revistes.

Pel que fa a fotògrafs artistes, parlariem d'aquells pels quals la feina fotogràfica es troba a un pas del dilettantisme i la plasmació artística d'acord amb els canons pictòrics de l'època. Els fotògrafs que es presenten als concursos de la *Il·lustració* en són un exemple: D.M. Regàs, Ll. Dalmases, H. Batlle Gibert, J.B. Camós, Joan Vilatobà, o Marian Tamburini entre altres, estaran acompanyats en alguna ocasió per l'artista Pere Casas Abarca o per fotoperiodistes com Frederic Ballell.

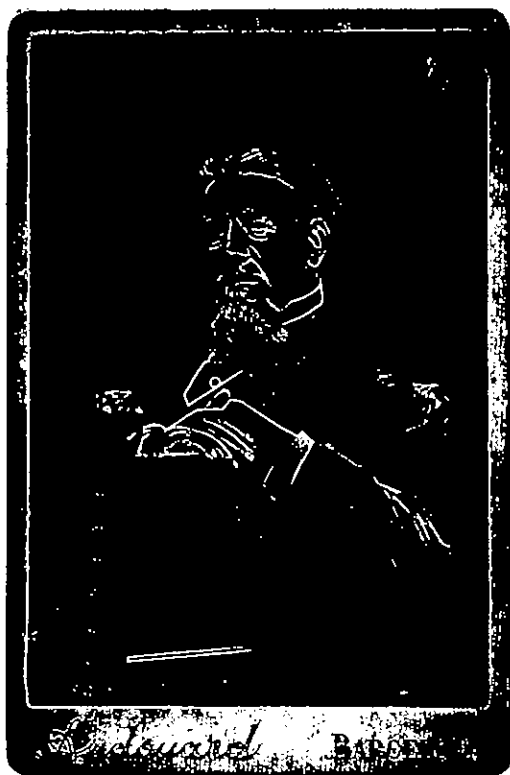
Hi ha una contribució important dels anomenats fotògrafs excursionistes, homes amb una clara empremta catalanista, descobridors i divulgadors de la seva terra, molts d'ells relacionats amb centres excursionistes i amb els corrents nacionalistes de l'època, com Cèsar August Torras i Ferrer (president per aquelles dates del Centre Excursionista de Catalunya), Juli Soler i Santaló o Carles Sarthou i Carreres. Són homes amb un afany investigador d'arqueòleg i historiador, alguns d'ells relacionats amb l'església, com Norbert Font i Sagué, Marià Faura i Sans o Josep Gudiol i Cunill. D'altres mostren en la revista les seves preocupacions científiques relacionades amb l'astronomia, com Salvador Raurich i Ferriol (que fotografià el cometa Halley) o Josep Comas i Solà (director de l'Observatori Fabra).

Finalment trobariem els fotoperiodistes, les imatges dels quals van prenent terreny a mesura que la revista entra en el segle XX i la necessitat social d'informació gràfica demana la presència de la *veritat* fotogràfica. Neix una nova manera d'entendre la fotografia que

es basa en el seguiment de l'actualitat, en la voluntat de captar els fets i explicar-los aquella mateixa setmana (encara no hi ha fotografia als diaris). El motiu important de la imatge no és ja la composició, la qualitat dels papers al platí en els retrats, o les còpies lliurades en sumptuosos suports secundaris ornats. Ara prima la rapidesa i la captació del moment, i malgrat que la qualitat de la imatge no sigui excel·lent -ja serà retocada després pels gravadors de la impremta, si s'escau- és vàlida si mostra el fet noticiable. Com ja s'ha dit, a altres publicacions trobem els primers intents d'aquesta fotografia amb protagonistes com Alexandre Merletti de manera destacada. A la *Il·lustració Catalana* serà Frederic Ballell Maymí qui oferirà més imatges, seguit per Josep Maria Sagarra, Hermenegild Vallvé, el propi Alexandre Merletti, i Alejandro Antoniotti. És cap a l'any 1910 quan sembla instaurada la figura del corresponsal per a poder cobrir totes les notícies amb major celeritat: Vallvé des de Tarragona, Francisco Gómez Duran des de València, Josep Obradors des de Sabadell i altres fotògraf i agències des de l'estranger: Rol, Delius, Branger.

El seguiment dels fotògrafs a la revista podria semblar una activitat relativament fàcil de fer, però la seva realització primmirada planteja alguns problemes. En primer lloc, no totes les imatges publicades en descriuen el seu autor. Això implica que si no es pot treballar amb el fons de còpies originals que s'usaren per a fer la revista, ens quedarem sovint sense poder assignar un o altre autor a una fotografia. D'altra banda, pot succeir que un conjunt d'imatges portin un sol peu amb els noms dels dos o tres fotògrafs que les han proporcionat, i sense les còpies originals ens quedarem també sense poder-les assignar amb certesa. Un nou punt a tenir present, quan tenim la possibilitat de treballar amb les fotografies originals que es publiquen, és que aquestes poden no estar signades o sense cap inscripció identificativa, o bé poden aparèixer enganxades en els cartrons que utilitzaven els gravadors de la revista per a treballar, tapant així qualsevol informació escrita al dors; fins i tot poden presentar tampons de tinta de dos fotògrafs diferents. En el cas que ens ocupa, relacionant les fotografies publicades a les revistes *Il·lustració Catalana* i *Feminal* amb les que l'Arxiu Fotogràfic de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Barcelona guardava en el seu fons provinent d'un ingrés de l'Editorial López de l'any 1934, el treball amb els positius originals ha mostrat totes aquestes possibilitats. El fet de poder comptar amb els positius originals ha significat, en alguns casos, haver de variar l'autoria que la revista atorgava a una fotografia o assenyalar-ne alguna que la revista havia oblidat consignar. Malgrat tot, no ha estat possible localitzar tots els positius publicats ni identificar el cent per cent de fotografies relacionades amb l'autor.

Es pot creure que la importància de l'autoria d'una fotografia publicada d'inicis de segle XX és menyspreable, i segurament per a qui té interès només en el contingut iconogràfic això serà cert, però en unes circumstàncies com les nostres en què els treballs sobre la història de la fotografia són tan pocs i el coneixement dels autors queda tan reduït, intentar ser el màxim d'estrictes possible és necessari per assentar les bases de posteriors estudis.

Retrat fotogràfic. Audouard. Retrat de Melcior de Palau. Publicada a Il·lustració Catalana núm. 286, 22 de novembre de 1908 i núm. 353, 13 de març de 1910. Les fotografies intemporals s'usaven repetides vegades per il·lustrar. AHCB-AF S0/5211.

Retrat fotogràfic. Amadeo. Maria i Francesc, fills de Maria Domènech de Canyellas. Publicada a Feminal núm. 57, 31 de desembre de 1911. L'aparició de nous retratistes fa que canviï lleugerament l'aspecte del retrat.

Fotografia artística. Pere Dalmau Gorina. Lema: Natura. Presentada al 3r. concurs de fotografia d'Il·lustració Catalana, i publicada a la revista l'1 de novembre de 1903. AHCB-AF S1/813.

Fotografia excursionista. C.A. Torras. Corna de Bessiberri, Ull de Ter. Publicada a Il·lustració Catalana núm. 255, 19 d'abril de 1908, formant part d'un reportatge de l'excursió. AHCB-AF S0/5113.

Fotoperiodisme. Frederic Ballell. Reforma de Barcelona. Aspecte del primer tros de la Via A des de la banda de mar. Publicada a Il·lustració Catalana núm. 448, de 7 de gener de 1912. AHCB-AF S0/436.

RESUMEN

Las revistas son instrumentos válidos para la aportación de información a la historia de la fotografía. Además de las revistas estrictamente fotográficas nos encontramos con las primeras publicaciones que incorporaron imágenes fotográficas, como es el caso de la revista *Il·lustració Catalana*, que apareció desde el año 1903 hasta el 1917. El estudio del material publicado en esta revista, completado con las fotografías originales que sirvieron para la edición, ha evidenciado las tipologías fotográficas que se usaban y los fotógrafos de diversas especialidades que aportaban información gráfica.

RÉSUMÉ

Les revues sont des instruments très valables en ce qui concerne l'apport d'information au niveau de l'histoire de la photographie. Mis à part les revues strictement photographiques, nous disposons également des premières revues qui incorporèrent des images photographiques, telle que la revue *Il·lustració Catalana*, qui parut de 1903 à 1917. L'étude du matériel publié dans cette revue, ainsi que des photographies originales utilisées pour l'édition, a permis d'établir d'une façon très claire les typologies photographiques utilisées et les photographes appartenant à diverses spécialités qui apportaient du matériel graphique.

SUMMARY

Magazines are valid tools for furnishing the history of photography with information. In addition to the strictly photographic magazines, we find the early publications which included photographic pictures, as is the case of the magazine *Il·lustració Catalana*, which appeared between 1903 and 1917. Study of the materials published in that magazine, completed with the original photographs which served for publication, has revealed the types of photographs used and the photographers in the various specialities who provided graphic information.